

Denizin ve Karanın Kilidi

Mondros Mütarekesi sonrasında istiklal arzusuyla yanıp tutuşan Türk Milleti, kara kuvvetlerimiz gibi hava kuvvetlerimizin de son kurtuluş mücadelemize hazır olması için büyük bir özveri göstermişti.

Celal Öcal

*Türk Demek
Türkçe Demek*

Dr. İbrahim Akış

*Türkistan Adı
Üzerine*

Prof. Dr. Kürşat Yıldırım

*Türklerden Neden
Filozof Çıkıyor?*

Prof. Dr. Sait Yılmaz

Adnan Menderes muhalefet yıllarından itibaren özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları savunmuştur. İktidara gelir gelmez muhalefetteyken savunduklarını da icraata çevirmiştir. Arapça Ezan Serbestisi, eğitim kurumlarında seçmeli olarak din derslerinin okutulması, basın özgürlüğü, üniversitelerin özerk yapıya kavuşmasına yönelik kanunlar bu duruma birer örnektir.

Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar*

Atatürk dönemi çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından demokrasi mücadelemizin ilk filizlenmesi 1946-1960 yılları arasında meydana gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne on yıl boyunca başbakanlık yapan Adnan Menderes'in hayatına son verilisinin 61'inci yılında 17 Eylül 1961 tarihinden günümüze kadar gelen süreçte siyasal hayatımızda meydana gelen kırılmalar Adnan Menderes'in maşeri vicdanımızdaki önemli yerini daha da anlamlı kılmaktadır.

Adnan Menderes'in 1945 yılında "*Dörtlü Takrir Hareketi*" içerisinde yer alması Türkiye'nin çok partili hayata kesin olarak geçilmesini sağladığı gibi içindeki demokrasi mücadelesi ruhunu da açığa çıkarmıştır. Bu mücadele 14 Mayıs 1950 seçimleri ile Demokrat Partiye iktidar yolunu açmıştır. Seçmen 14 Mayıs'ta sandıkta; tek parti idaresinin yorgunluğuna, demokratikleşmeye duyduğu ihtiyaca cevap vermiştir. 14 Mayıs tarihi sadece Türk siyasetinde değil, Adnan Menderes'in şahsi kariyerinde de önemli bir yere sahiptir. On yıl boyunca süren başbakanlık hayatının ve Demokrat Parti Genel Başkanlığı'nın başlangıcıdır.

Adnan Menderes on yıl boyunca yaptıklarıyla veya yapamadıklarıyla kendisinden fazlasıyla söz ettirmiş, konuşulmuş bir siyasi aktördür.

Adnan Menderes Türk siyasetine halka yönelik siyaset yapma geleneğini başlatmıştır. Bu savımın en somut örnekleri olarak hem muhalefet hem de iktidar yıllarında açık hava toplantıları (miting) yaparak halkla yakından temas etmesi, dilek ve şikayetleri dinleme yolunu tutmasını gösterebiliriz. DP iktidarının son yıllarında dahi radyoda halka sıklıkla seslenişleri de hep bu tutumunun bir sonucu olarak görülmelidir. Menderes, "*halk*" ve "*milli irade*" kavramını siyasi hayatının temeline oturtarak halka yönelik pratik politikalar üretmiştir. Menderes'in halk ile yakın temas kurmasının nedeni ise köken olarak çiftçilikten gelmesidir. Esasen köylünün ihtiyaçları, Anadolu halkının taleplerini yakinen görmüştür. Nitekim 1945 yılında kendi partisi olan CHP içerisinde ilk eleştirel faaliyetini Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinde gerçekleştirmiş, köylünün ve toprak sahiplerinin refahı için toprak reformu yapmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Onu yakından tanıyan bir başka önemli devlet adamı ve milli mücadelenin Galip Hoca'sı Celal Bayar'ın ifadesine

göre Menderes: "halk iradesi felsefesine çok bağlı... tam bir demokrattır. Gücünü halkın içinde yaşamış ve onun içinden gelmesinden alır. Halkın psikolojisini özellikle köylünün psikolojisini çok iyi bilir ve bunu liderliği için doğru kullanabilir. Bununla birlikte milyonlarca insanla kısa süre içerisinde sihirli bir muhabbet gerçekleştirilebilen bir siyasi önderdir" ifadeleriyle karakterini tahlil etmiştir.

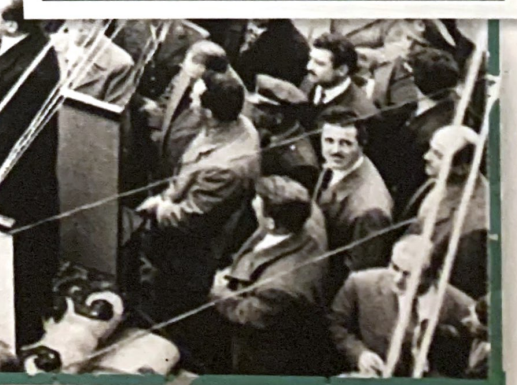
Adnan Menderes'in erken siyasi kariyerine dönüp baktığımızda ondaki liderlik vasıflarını gören en önemli kişi şüphesiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Adnan Menderes, ilk siyasi kariyerini Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasında Aydın İl Başkanlığı görevinde yürütmüştür. Parti kapandıktan sonra Menderes siyasi kariyerine CHP içerisinde devam eder. Atatürk'ün 3 Şubat 1931 tarihinde Aydın ziyareti hem Menderes hem de Türkiye'nin geleceği için önemlidir. Atatürk, beş dakikalık CHP binasına gerçekleştirdiği ziyarette dört kahve ve bir paket gazi sigarası bitirerek uzun süre (yaklaşık dört saat) Adnan Menderesle sohbet etmiştir. Atatürk il binasından ayrılırken yanındakilere "bugün konuştuğum genç dikkate değer bir insan" demiş ve akabinde bizzat Atatürk'ün direktifiyle milletvekili adayı yapılmıştır. Adnan Menderes Atatürk ile olan görüşmesini şu sözlerle ifade etmiştir:

"... İlk defa teklif ettiğim sigarayı almayan ve kahve istemeyen Büyük Gazi'nin memleket meseleleri üzerine sohbet derinleştikçe, kendilerine zaman zaman takdim ettiğim Gazi sigarasını içip bitirmiş olduklarını, dönüşlerinde müşahade ettim. Ve ayrıca dört kahve emir buyurdıkları da bugünkü gibi hatırımdadır. Programlarında da aksaklık oldu. Çünkü birkaç dakikalık bir ziyaret için teşrif buyurdıkları orada tam dört saat kaldılar".¹

Böylece Adnan Menderes uzun soluklu siyasi kariyerine Atatürk'ün keşfiyle başlamıştır.

Adnan Menderes muhalefet yıllarından itibaren özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramları savunmuştur. İktidara gelir gelmez muhalefetteyken savunduklarını da icraata çevirmiştir. Arapça Ezan Serbestisi, eğitim kurumlarında seçmeli olarak din derslerinin okutulması, basın özgürlüğü, üniversitelerin özerk yapıya kavuşmasına yönelik kanunlar bu duruma birer örnektir.

Adnan Menderes tarımda, sanayide ve şehircilikte "modernizasyon" çalışmalarını başlatmış, yine onun başbakanlık yaptığı dönemde çalışmalar hız kazanmıştır. Karayollarının yapımı, Ataköy-Levent gibi modern görümlü yeni yerleşim yerlerinin inşası, Hilton Otel'inin Türkiye'ye getirilmesi, sonradan çok tartışılan ve Yassıada Yargılamalarında da yer alan İstanbul'un çeşitli yerlerinde hızlıca gerçekleşen istimlak hareketi. Bütün bunlar eksik ve eleştirilecek pek çok boyutu bulunsada da kalkınma ve modernizasyon düşüncesinin prototipi olması nedeniyle önemli hamlelerdir.² Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecindeki çalışmaları, Kıbrıs'ta Rumların kurduğu EOKA örgütünün Türklere yönelik saldırıları sonrasında Kıbrıs'ın milli davamız oluş süreci ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına yönelik önemli adımların atılmasındaki bizzat çabaları Türkiye'nin uluslararası alanda söz sahibi olmaya yönelik adımlar olarak değerlendirsek yanlış olmaz.

Adnan Menderes'in başbakanlığı döneminde dünyanın çeşitli bölgelerinde zulme uğrayan Türklerin Türkiye'ye kabullerinin hızlandırılması ve sayıca artırılması sağlanmıştır. 1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye önemli bir göç dalgası gelirken 1952 yılında ise Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelmek için göç eden Kazakların Hindistan ve Pakistan'da bekledikleri esnada bürokrasi hızlandırılarak Türkiye'ye kafileler halinde girişleri sağlanmıştır. Yine 1950-1960 yılları arasında Yugoslavya'dan, Gürcistan'dan ve Batum'dan

göçler devam etmiştir.³ Bu noktada bu meseleyi kısaca açmak istiyorum. 1930'lu yılların sonuna doğru artan Çin zulmü sonrasında ana vatanlarından ayrılmak zorunda kalan Kazaklar Türkiye'ye 1950 yılına kadar sayıca az ve "Serbest Göçmen" statüsüyle gelmek-

teydi. Adnan Menderes'in bizzat girişimleri ile göçle gelen Türkler "İskanlı Göçmen" olarak kabul edilmiş ve devlet eliyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerleşimleri sağlanmıştır. Menderes hükümetinin Kazak göçmenlerine yönelik olumlu politikaları sonrasında Türkiye Türk dünyası konusunda hassas

davranmaya gayret göstermiştir. Nitekim Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur.⁴

1950-1954 yılları Demokrat Parti politikaları açısından araştırmacılarca "altın yıllar" olarak kabul görmektedir. 1954 yılından sonra hükümetin aldığı bazı kararların otoriterleşme eğilimi ve tek parti yönetimine kayış olarak görüldüğünden gerek parti içi gerekse parti dışından çokça eleştirilmiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin de 1960 yılına doğru kriz şeklinde artarak devam etmesi sonucu ordu içerisinde bir grup subayın devlet yönetimine el koyması ile sonuçlanmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe Türkiye'nin bir dönem demokrasi ile bağlantısını kestiği gibi Adnan Menderes'in de siyasi hayatının sona ermesine neden olmuştur.

Darbeden sonra 1924 Anayasasının askıya alınması ve yeni Geçici Anayasa hazırlanmasından sonra hukukun geriye işlemeziği değiştirilerek DP'liler 1950-1960 yılında gerçekleşen olaylardan yargılanması sağlanmıştır. Yassıada'da gerçekleşen duruşmalar tam 11 ay boyunca sürmüş, deyimi yerindeyse Türkiye'nin kalbi duruşmalar boyunca Yassıada'da atmıştır. Davalar sonucunda 15 kişiye idam cezası verilmiş ancak Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamları onanmıştır.

Adnan Menderes için tasdik edilen idam kararı 17 Eylül 1961 tarihinde uygulanmıştır. Adnan Menderes idamından önce şu sözleri söylemiştir:

*"Kimseye dargın değilim, kırgınlığım yok. Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda devlete ve millete ebedi sadetler dilerim. Bu anda karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."*⁵

İdamların 29. yılında 11 Nisan 1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çıkarılan yasa ile merhum Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanına iade-i itibar verilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın katıldığı devlet töreniyle naaşları İmralı'dan getirilerek İstanbul'daki ebedi istinatgâhları olan Vatan Caddesi'nde yer alan anıt mezara defnedilmişlerdir. Bugün Yassıada yargılamalarının yapıldığı yer müze haline getirilmiş ve adanın ismi "Yaslı Ada" nitelemesinden çıkarılarak "Demokrasi ve Özgürlükler Adası" adını almıştır.⁶

dipnot

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İsl. tuna@msgsu.edu.tr

1- <https://ataturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/adnan-menderes-1899-1961/> Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023.

2- Işıl Tuna, "1950-1960 Yılları Arasında İstanbul'da Kentleşme ve İmar Faaliyetlerine Bakış", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Yıl:2019, İstanbul.

3- Zehra Aslan, *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960)*, Libra Yayınevi, İstanbul 2020.

4- Işıl Tuna Pınar, "Kazakların Türkiye'ye Gelişlerinin 70. Yılında Sürece İlişkin Bazı Notlar", *Independent Türkçe*, 9 Eylül 2022.

5- Işıl Tuna, "Adnan Menderes", *Önce Vatan Gazetesi*, 17 Eylül 2015.

6- <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/adnan-menderes-son-gunlerini-gecirdigi-demokrasi-ve-ozgur-lukler-adasi-gecmisin-izlerini-tasiyor/2687482> Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2023.

